

השם-סימפטום בתנועה האנליטית

מבל רוזן

הדבר הפרוידיאני

לאקאן הקדיש את אחד מהשיעורים של הסמינר השלישי, "הפסיכוזות", לקריאת טקסט אותו נאם בווינה, מספר שבועות קודם לכן, במסגרת חגיגות המאה להולדת פרויד. התייחסותו של לאקאן לנאום זה מופיעה כנספח לשיעור החמישי. שם הוא אומר כי ההרצאה היא ברוח הנושא של הסמינר וכי היא נועדה "להביא לידיעתם (של האנליטיקאים הוינאים) את התנועה הפריסאית ואת הסיגנון, אם גם לא את האוריינטציה הכללית, של ההוראה שלנו".

לאקאן נשא את הנאום, שכותרתו "הדבר הפרוידיאני או המובן של השיבה אל פרויד בפסיכואנליזה", ב-7 בנובמבר 1955, כמה ימים לפני תחילת הסמינר על הפסיכוזות. אם כן, אנחנו יכולים להתייחס לנאום זה כשיעור פתיחה של אותו סמינר שלאקאן מתחיל להעביר ב-16 בנובמבר. בקריאה ראשונה הנאום, שאפשר לקרוא לו פוליטי, לא נראה קשור לסמינר עצמו. אבל לאקאן אומר שהנאום הוא ברוח השיעורים.

בסמינר על העברה אומר לאקאן כי לא במקרה נושא ההמונים מטופל על ידי פרויד – ב"פסיכולוגיה ההמונים ואנליזה של האני" – ברגע שכבר קיימת חברה של אנליטיקאים. "די לפתוח ג'ונסⁱⁱⁱ בעמוד הנכון, על מנת להוכיח כי ברגע שפרויד חשף לאור היום נושא זה, הוא חשב על האירגון של החברה האנליטית"^{iv}. טענתי היא כי ל"דבר הפרוידיאני" יש מקום זהה. לאקאן משלים את ההגדרה של המנגנון הפועל בפסיכוזות בעוקבו אחר התלאות שעבר השם של פרויד בקהילה האנליטית. המנגנון הפועל בפסיכוזות הוא ה-*Verwerfung*, דחייה של מסמן מסוים, ביתר דיוק של שם, שם האב. לאקאן מנסח את מושג הדחייה בפסיכוזות בו בזמן שהוא עוקב אחרי הדחייה של השם של פרויד בתנועה האנליטית.

לאקאן אומר, כאשר הוא מתייחס לפרקטיקה הפסיכואנליטית בארצות הברית: "...זאת ההכחשה של הפסיכואנליזה שמתרחשת בקרב רבים מדי מתומכיה, הכחשה שעולה מהעובדה הצרופה והבסיסית שהם לא רצו לדעת אף פעם שום דבר על התגלית הפרוידיאנית. והם גם לעולם לא ידעו עליה, אפילו לא במובן של ההדחקה: כי מדובר באפקט הזה, על המנגנון של הכשל בהכרה - *méconnaissance* - באופן שיטתי עד כדי כך שאותו אפקט מחקה את מחשבת השווא, אפילו בצורות של קבוצה"^v. (הבחירה בהדגשים היא שלי).

אמת היא שבציטוט לא מופיע המונח *Verwerfung*, דחייה. כפי שהוא לא מופיע, גם, ביתר הנאום. לאקאן מטפל במושג *Verwerfung* למרות שהמילה עצמה אינה מופיעה בטקסט. אבל ניתן לזהות את ההגדרה עצמה של דחייה: לא לדעת ולא כלום, אפילו לא במובן של ההדחקה. לאקאן מתייחס לראשונה למונח זה, *Verwerfung*, בסמינר הראשון כאשר הוא עוסק במושג ההתנגדות. אל מול תפיסה פסיכולוגית שמניחה כי הסובייקט מתנגד, לאקאן מדגיש תופעה המצויה בכל התגלות של אמת: הקושי לומר. קושי אשר מתחזק ככל שנאום הסובייקט מתקרב אל הגרעין הפתוגני. בהקשר זה, לאקאן פונה אל הפילוסוף Jean Hyppolite, שנכח בשיעורים שלו, בבקשה לפרש את "השלילה" מאת פרויד. לאקאן מקדים דברים לפרשנות של Hyppolite ובסיומה משיב תשובה. בין ההקדמה לתשובה, לאקאן מעתיק את התעניינותו מהחלום אל הלוצינציה, מההדחקה אל משהו שהוא לא ממין ההדחקה. בהקדמה לאקאן מתייחס לחלום של "איש הזאבים". המובן של חלום זה לא מתגלה בזיכרונותיו, לא במשהו שהסובייקט אומר, אלא בהבניה של ההסטוריה שלו, הבנייה של הסצנה הראשונית שפרויד מוסר לו. בהקדמה לאקאן מדבר על הגרעין הראשוני של המודחק. בתשובה הוא מתמקד בתופעת ההלוצינציה, הלוצינציה שהייתה ל"איש הזאבים". כשהוא היה בן חמש, הוא ראה את אצבעו משתלשלת מכף ידו על פיסת עור בלבד. שוב לאקאן מדגיש את אי-האפשרות לומר. "איש הזאבים" לא יכול היה לומר שום דבר למטפלת שלו, שברגע ההלוצינציה הייתה לידו, המטפלת שלה הוא היה מספר הכל. בהקשר זה אומר פרויד ש"איש הזאבים" לא רצה לדעת ולא כלום על הסירוס, במובן ההדחקה. לאקאן אומר זאת בצורה חותכת יותר: לא לדעת ולא כלום אפילו

לא במובן ההדחקה. אפילו לא, כי בהדחקה בצורה כלשהי יודעים. בעצם זו השיבה מן המודחק אשר מוסיפה ידע. "ההדחקה והשיבה מן המודחק הם דבר אחד ויחיד... מה שעומד על הפרק הינו ממין הידע"^{vi}. והמודחק הינו דווקא ידע. ידע לא ידוע אך מהובר היטב בחלומות, בפליטות הפה, בסימפטומים. ידע שהשלילה מגלה ומכסה בעת ובעונה אחת. השלילה היא דוגמא מובהקת לכך שהמודחק שב בסמלי. ה- Verwerfung הוא דחייה של הידע הלא מודע, והשיבה בממשי של מה שנדחה, מפיקה ידע על השפה עצמה. לאקאן מחזק את הרמוז שהוא נותן על דחייה, על ידי הביטוי "כשל בהכרה באופן שיטתי". אני מדגישה "שיטתי". זה אותו הביטוי שלאקאן משתמש בו ב"הסיבתיות הנפשית", בהקשר למחשבת השווא והשיגעון^{vii}. במהלך הסמינר על הפסיכוזות לאקאן יעלה את המונח Verwerfung לדרגה של מושג, הוא יגיע להגדרה מדויקת של ה- Verwerfung כמנגנון הפועל בפסיכוזות ולהחלטה הסופית בדבר תרגומו כ- forclusion, דחייה.

השיבה בממשי של התנועה האנליטית

"עבורינו לא מדובר בשיבה מן המודחק"^{viii}. לאקאן נוכח בתלאות התגלית הפרוידיאנית והשם של פרויד, והוא לא מתייחס אליהן כאפקט של ההדחקה, כשיבה מן המודחק אלא הוא עוקב אחר השיבה בממשי של מה שנדחה. אקדים ואומר את שם של הדחייה ושל השיבה של הנדחה בממשי: האקסטרה-טריטוריאליות ותהליכי הבידול. מובן שלא מדובר בכך שהפוסט-פרוידיאניים לא השתמשו בשם של פרויד. הם הזכירו אותו עם כל הכבוד שהדת שומרת לאב. השם והתגלית נשמרים כידע ידוע מראש ונפלים אל ה"אחדים"^{ix} (uniano-unien). כך אני מכנה את הזהות של האחר עם האחד^x. שם שנותר מרוקן מהיחס שלו אל האחריות של הדבר. אפשר לדעת יותר על האמת של דחיית השם של פרויד כאשר קושרים אותה לדחייה של שם אחר: זה של לאקאן.

נעקוב אחר האקסטרה-טריטוריאליות, אליה לאקאן כבר מתייחס ב"מצב של הפסיכואנליזה והכשרה של הפסיכואנליטיקאי ב-1956", בטקסטים מוסדיים שהופיעו בעקבות הוצאת שמו של לאקאן אל מחוץ לרשימה של אנליטיקאים דידקטיים ואל מחוץ לחברה האנליטית הבינלאומית.

ב"רישום מעשה היסוד" של האסכולה הפרוידיאנית של פריס, ב-21 ביוני 1964, לאקאן משגר את "התנועה לכיבוש מחדש" של "השדה שפרויד פתח"^{xi}, "תנועת כיבוש מחדש של השדה הפרוידיאני" (כפי שמופיע בתקנונים של האסכולות השונות). כיבוש מחדש מהידיים של מי, של מה? התשובה נמצאת ב"הצעה של ה-9 באוקטובר על הפסיכואנליטיקאי של האסכולה". לאקאן מייסד את האסכולה שלו על יסוד סיבה מדויקת: לכבוש מחדש את הפסיכואנליזה מידה של האקסטרה-טריטוריאליות. אותה אקסטרה-טריטוריאליות של החברות האנליטיות אפשרה ל-I.P.A של מרכז אירופה, לא לאבד במחנות הריכוז אפילו לא אחד מחבדיה. האנשים שרדו. אך, האם המקלט שהיוו חברות אלו de facto, היה המקום הנכון כדי שהפסיכואנליזה תשרוד? לא. לאקאן רצה אסכולה שלא תהיה למקלט. הוא מצא מקלט בנאומים האחרים: "מצאתי מקלט באוניברסיטה, בתוך בתי החולים..."^{xii}. לאקסטרה-טריטוריאליות של האנליטיקאים יש פנים רבות. אחת הפנים הנפוצות היא המחשבה שבתוך הקליניקה שרוי הקונפורט ושהדברים הנוראים מתרחשים במקום אחר, בגבול או במלחמה. הרצון לא להתבדל נמצא ביסודה של האסכולה של לאקאן אשר בין חבריה נמנים גם לא-אנליטיקאים כשגם בפניהם יש לחשוף את הידע הפסיכואנליטי.

שנה לאחר מכן, ב-1968 יוצא לאור הגליון הראשון של כתב העת Scilicet, כתב העת של האסכולה הפרוידיאנית בפריס. בדברי הפתיחה, "הצגת Scilicet" לאקאן אומר: "כתב עת זה נוסד על פי עיקרון של טקסט לא חתום"^{xiii}. מי שיכתוב כאנליטיקאי לא יוסיף את חתימתו למאמר. משהו בסגנון Bourbaki, חתימה של צוות^{xiv}. בעמוד הבא הוא אומר: "השם הפרטי שלנו, שמו של לאקאן, הוא שם שלא ניתן להעלימו מהתוכנית". בהמשך, לאקאן מתייחס ל-Verwerfung. כאשר במערכת סמלית פועל ה-Verwerfung, דחייה של מרכיב חיוני לה "הוא מופיע מחדש בממשי. זה מה שקרה עם השם שלי בנאום האנליטי, זה מה שעושה לבלתי אפשרי את הוצאת חתימתו מצדי מ-Scilicet"^{xv}.

באחת הפגישות של חוג תל-אביב נשאלה שאלה: ז'אק-אלן מילר הטביע את הביטוי "לאקאן האחר". במקרה הזה, האם מדובר בשיבה אל לאקאן, כפי שלאקאן שב אל פרויד? לא, לא מדובר בשיבה אל לאקאן כיוון שללאקאן היה "לפחות-אחד שקורא אותו" ולאקאן קורא לו בשמו "ז'אק-אלן מילר"^{xvi}. מישהו שצעד איתו דבוק לסוליות נעליו.

מלאקאן אנו יודעים שלא היה סביב פרויד, ולו אחד שקורא אותו.

-
- i מבוסס על הרצאה של מבל רוזן בסמינר של השדה הפרוידיאני בנוכחות מארי-הלן ברוס שהוקדש לשליש הראשון של הסמינר השלישי "הפסיכוחות". ירושלים, אוקטובר 1996.
- ii לאקאן, ז'. – סמינר 3, גירסה ספרדית, עמוד 105.
- iii הביוגרפיה המפורסמת של פרויד מאת ארנסט ג'ונס.
- iv לאקאן, ז'. – סמינר VIII, גירסה צרפתית, "ההעברה", עמוד 159.
- v לאקאן, ז'. – "הדבר הפרוידיאני", Ecrits, עמוד 416.
- vi לאקאן, ז'. – סמינר 3, "הפסיכוחות", עמוד 72.
- vii לאקאן, ז'. – Ecrits, עמוד 165.
- viii לאקאן, ז'. – Ecrits, עמוד 403.
- ix המצאה לשונית שלי בעקבות ההמצאה של לאקאן "unien", מלשון "אחד" בנטיה של שם תואר. כתיבה אנגרמאטית של "ennui", טירדה, שעמום, האפקט שמופיע כתוצאה של צימצום האחר לאחד.
- x לאקאן, ז'. – Televisión, גירסה ספרדית, עמוד 108.
- xi "Acta de fundación, Escansión Nueva Serie N° 1, ed. Manantial, Bs As, 1989, pag. 8. – ז'.
- xii ראיין ב- l'Express, צוטט על ידי אריק לורן ב- "Institution du fantasma, fantasma de l'institution", Les feuillets du Courtil N° 4, page 19.
- xiii "Introduction de Scilicet", Scilicet 1, page 4. – ז'.
- xiv קבוצה של מתמטיקאים שחתמו בשם אחד.
- xv לאקאן, ז'. – שם, עמוד 7.
- xvi לאקאן, ז'. – "מכתב לעיתון", Escansión Nueva Serie N° 1, "Le Monde", עמוד 22.